

סנהדרין קג

משה שווערד

1. מרגליות הים

הדבר ע"פ מדת הדין, וענין מחתרת האמור כאן לשון משל הוא לפי שמעשיה בחשאי שלא לדעת אחרים אף כאן מדת החסד הו' שלא לדעת מדת הדין נעשה והרי הוא כאלו נעשה בחשאי מפני מדת הדין, וכל כך למה, ללמדך מדת חסדיו של קב"ה שקיבל את מנשה בתשובה אע"פ שלא היתה מדת הדין נותנת לקבלו כלל, ויש בדבר פתרון אחר לפי שמדה זו שנתנה לקבל את מנשה בתשובה עמוקה היא ונעלמה מעיני כל חי ואינה נודעת לפיכך אמרו שעשה הקב"ה מחתרת וקבלו, כלומר שמדה זו שקבלתי בתשובה נסתרת היא ממדת הדין כדרך הבא במחתרת שעושה בסתר ואין בעה"ב מרגיש בו מהיכן נכנס.

2. תורת חיים על סנהדרין דף קג/א

שעשה לו הקב"ה כמין מחתרת ברקיע מפני מדת הדין, אע"ג דבלאו הכי איכא מקום סתר לבעלי תשובה לקבלם מפני מדת הדין כדאיתא בפ' ערבי פסחים וידי אדם מתחת כנפיהם ידו כתיב וזה ידו של הקב"ה שהיא פרוסה תחת כנפי החיות כדי לקבל בעלי תשובה מפני מדת הדין שאני מנשה שהרבה לפשוט כל כך הרבה בגלוי עד דלא מסתייע ליה מילתא לקבלו משם והוצרך עוד סיוע אחריתי כדי לקבלו כדאמרנו בפרק הקומץ העולם הזה נברא בה"א שדומה לאכסדרה מ"ט תליא כרעיה דאי הדר בתשובה מעיילינא ליה ולעייליה בהך לא מסתייע מילתא כדאמר ריש לקיש הבא לטהר מסייעין אותו:

3. שערים מצויינים בהלכה

דף קג, וישמע אליו ויחתר לו ויעתר לו מיבעי ליה, מלמד שעשה לו הקב"ה כמין מחתרת כו', פרש"י ומבחוץ כתיב ויעתר לו, והנה בפסוק שאצלנו כתיב "ויעתר לו וישמע תחינתו", ועי' במסורת הש"ס, ובהגה' מצפה איתן הגיה כדאיתא במדרש רבה (ואתחנן פ"ב-ג) ויעתר לו ויחתר לו מלמד כו', וביפה עינים הביא שכ"כ בדקדוקי סופרים, וישמע

4. יד רמה על סנהדרין דף קג/א

אמר ר' יוחנן משום רשב"י מאי דכתיב ויעתר לו, לימא קרא ושמע תחנתו ותו לא ויעתר לו למה לי, מלמד שעשה הקב"ה כמין מחתרת וקבלו מפני מדת הדין, ויעתר לו לשון מחתרת, לפי שהחיות והע"ן מתחלפות, כדכתיב חמדתו וכתיב במיכה המורשתי (א') יקח מכם עמדתו, ודברים הללו דרך משל נאמרו, שהרי הקב"ה ברא את כל הנמצאות ואין דבר עומד לפניו כדי שיצטרך לעשות דבר בחשאי כביכול כאדם שעושה דבר ומתירא לגלותו מפני הלה שכנגדו שמעכב על ידו, או כאדם שרוצה לעשות דבר שלא כהוגן ומתירא לעשותו בגלוי מפני הלה שמוכיחו, וחלילה לאל מכל אלו, לפיכך אני אומר שדברים הללו צריכין פתרון, וזה פתרונו, הדבר ידוע שמדת החסד והרחמים למי שאינו ראוי להן לפני משורת הדין הן ואין למדת הדין דרך בהן, לפיכך העושה דבר חסד שהוא רחוק מאד משורת הדין כגון שגמל חסד למי שלא היה ראוי לו כלל כמנשה וכיוצא בו נמצא שלא נעשה הדבר על פי מדת הדין, שהרי מדת הדין נותנת שלא לגמול חסד אלא למי שראוי לו, ואם גמלו נמצא שעשאו שלא לדעת מדת הדין, וענין מחתרת האמור כאן לשון משל הוא לפי שמעשיה בחשאי שלא לדעת

11. שערים מצויינים בהלכה

"וילכו לאהליהם שמחים" שמצאו נשותיהם בטהרה, וכן מצינו במס' ביצה (ה:) דהפסוק (ואתחנן ה-כו) "שובו לכם לאהליכם" הוא כינו על נשותיהם, וכן במס' יבמות (סב:) עה"כ (איוב ה-כד) "וידעת כי שלום אהלך" עיי"ש, וכהנה רבות בש"ס.

וכתב רש"י דבשעה שאדם בא מן הדרך קשה לו כשימצא את אשתו ספק נדה יותר מנדה ודאית, שעל ספק הוא מיצר ויצרו תוקפו כו'. אמנם במס' ב"מ (קז.) דרשו עה"כ (תבא כח-ו) "ברוך אתה בבואך", רב אמר שלא תמצא אשתך ספק נדה בשעת ביאתך מן הדרך, ופירש"י כש"כ ודאי. ועיי' במהרש"ל שם שפי' כרש"י כאן. ועיי' בדברינו במס' ברכות (נה:) ד"ה שלא) ובמס' סוטה (ז. ד"ה כיצור).

שלא תמצא אשתך ספק נדה. פירש"י כדאמרי' (מ"ק ז:) אין אהלו אלא אשתו כו'. כזה איתא במס' שבת (ל.) עה"כ (מלכים א, ח-סו)

12. דף על הדף מסכת סנהדרין דף קג עמוד א

בגמ': ונגע לא יקרב באהלך שלא תמצא אשתך ספק נדה בשעה שתבא מן הדרך. ופירש"י: 'שלא תמצא אשתך ספק נדה וכו' - והיינו באהלך באשתך, כדאמרינן אין אהלו אלא אשה, ובשעה שאדם בא מן הדרך קשה לו כשימצא את אשתו ספק נדה יותר מנדה ודאית, שעל ספק הוא מיצר ויצרו תוקפו ואומר טהורה היא, ועל חנם אני מונע'. הגר"א (קול אליהו פר' בראשית) פירש לפי זה את הפסוק (בראשית ד, ה), 'ויחר לקין מאוד ויפלו פניו ויאמר ה' אל קין למה חרה לך הלא אם תטיב שאת ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו', שאמר יתברך לקין 'למה חרה לך וגו'', כלומר על דעתך כי אין בידך עוד לבחור בטוב לפני אלקים דע לך כי לא כן הוא כי ככוחך או כוחך עתה, רק כי מעתה מהצורך עליך לסגור הדלת בעד בואו לבל יעבור פתח ומפתן הבית, ואם לא תפתח לו פתח לא יתחיל לבוא אליך להלחם עמך, ר"ל שיהיה לך שלום ותמים עם ה' לעשות רצונו. כי כשתפתח לו פתח להיות כמסתפק ח"ו במצות השי"ת אם לעשות, אז אתה בעצמך תשליטהו עליך. וזהו "לפתח חטאת רובץ ואליך תשוקתו" כלומר תשוקתו של היצר הרע אליך שתתחיל אתה לפתוח לו. אבל בלעדי סבת פתיחתך יהיה נכון לך בטוח כי לא יקרב באהלך ולא תגור ממנו, עוד זאת כי ואתה תמשל בו.

הנה במסכת בבא מציעא (קז, א) איתא, 'ברוך אתה בבואך שלא תמצא אשתך ספק נדה בשעת ביאתך מן הדרך', ופירש"י: 'וכל שכן ודאי', והקשה בעיני כל חי (שם), דכאן משמע שספק נדה קשה מנדה ודאית, ואילו שם פירש"י דודאי נדה קשה מספק נדה.

ותירץ, דפסוק זה ד'ברוך אתה בבואך' נאמר בברכה, ובזה בודאי לא טוב שימצא את אשתו ספק נדה, וכל שכן ודאי נדה אינו טוב, אבל פסוק ד'ונגע לא יקרב באהלך', מדבר על כך שלא יחטא, ולכן דוקא בספק נדה צריך ברכה לכך, כי בזה יצרו מכשילהו כמו שפירש"י, אבל בודאי נדה יפרוש ללא היסוס כי בזה נקל לו לפרוש.

בבן יהוידע ... עוד תירץ, דודאי נדה הוא מחמת הוסת, וזה טבעי, ואין הברכה בסתם משנה הטבע לדחות הוסת, אך ספק נדה היא כתם, דאפשר דבא לה על פי הרוב מעלמא, ואפילו שהוא ממנה אינו טבעי, ולכן תועיל הברכה בעבור זה.

13. בן יהוידע על סנהדרין דף קג/א

ומה שאמרו שלא יהא לך בן או תלמיד מקדיח תבשילו בריבם, נ"ל בס"ד כי לימוד התורה הוא עונג לנפש, דכתיב [תהלים י"ט ט'] פקודי ה' ישרים משמחי לב, ולזה אמר והתענגו על רוב שלום היא התורה דכתיב בה [משלי ג' י"ז] וכל נתיבותיה שלום, וז"ש [ישעיה נ"ח י"ד] אז תתענג על ה', או רמו לתורה שיש בה ח' דרגין כמנין אז תתענג על ה' לשם שמים, אך אין ענג לנפש אלא אם כן לומד לשם שמים, דאם שלא לשמה יתהפכו אותיות ענג לאותיות נגע, והמקדיח תבשילו בריבם זה עושה מצות ולומד תורה שלא לשמה, שאם לומד לשמה התורה שומרתו ולא יבא לידי כך, וכן אלישע אחר הקדיח תבשילו בשביל שלמד שלא לשמה, וכמו שאמרו במדרש קהלת על פסוק [קהלת ז' ח'] טוב אחרית דבר מראשיתו, וזה הטעם גבי גחזי ודואג ואחתופל וכיוצא, וז"ש ונגע לא יקרב באהלך, שלא ילמדו בניך תורה שלא לשמה ואז ממילא לא יקדיח תבשילו בריבם:

14. מרגליות הים

ט. ולפסוף עשה לו ארבעה פרצופים כו'. בדברים רבה
ס"ב ז ששעה צלם של ד' פנים והכניסו להיכל כו' כנגד ד' חיות שהן
סובלות כסאו של הקב"ה כו'. והנה בס' חסידים סי' קע"ח שלש פעמים
אמר [ביחזקאל ח'] הראית כו' כנגד שלשה פרצופים ששעה מנשה.
אמנם בס"ח מק"נ סי' נ"ה ד' פעמים הראית כו' כנגד ד' פרצופים כו'.

15. תורת חיים על סנהדרין דף קג/ב

מי שכתוב בו כנס כנד מי הים תעשו לו מסכה צרה. נראה דלהכי נקט הכתוב תואר זה לפי שבשעה שעברו ישראל את הים עבר עמהם פסלו של מיכה שנאמר ועבר בים צרה כדאמר בסמוך ובאותה שעה כנס הקב"ה מי הים כנד שנאמר נצבו כמו נד לכך אמר הכתוב והמסכה צרה כהתכנס מי שכתוב בו כונס כנד מי הים שכנס וצבר מי הים כמו נד תעשו לו מסכה צרה באותה שעה ולפי שהעגל נעשה ע"י פסלו של מיכה כדפירש"י ז"ל בסמוך לכך נקט והמסכה צרה לשון עגל מסכה:

16. יד רמה על סנהדרין דף קג/ב

והכה בים גלים אמר ר' יוחנן זה פסלו של מיכה, כלומר כשעברו ישראל בים (עברו) [עבר עמהם מיכה] שהיה עתיד לעשות פסל ולהצר להן לישראל, שהרי מתו על ידו מישראל כמה אלפים, לפי שהקפידו על כבוד עצמן בפילגש בגבעה ולא הקפידו על כבודו של שם בפסלו של מיכה, ואף על גב דעיקר קרא לעתיד כתיב אפילו הכי דרשינן ביה הכי, משום דכתיב לעיל מינה אשרקה להם ואקבצם כי פדיתם ורבן כמו רבו, כלומר ורבו לעתיד כמו רבו מתחילה מיציאתם ממצרים, והדר כתיב ועבר בים צרה אלמא מעיקרא נמי הכי הוה, וכיון דמיירי נמי לשעבר דרשינן ביה הכי. ויש לפרש דכולה מילתא לעתיד קא דרשינן לה, שלעתיד עתידה צרה לעבור עמה בים, ואי זו, זה עונש פסלו של מיכה. ואית דמפרש כשכתב משה רבינו את השם והשליכו לים כדי לעלות ארונו של יוסף ראה מיכה ונטלו בהחבא, והיינו דכתיב ועבר בים צרה כשהעביר הקב"ה את ישראל בים עבר מיכה עמהם שבידו השם לעשות העגל, ולא ידענא מאי אטרחינהו לכולי האי. ואית דאמרי מיכה עשה פסל והביאו עמו כשעבר ישראל את הים, ולא מילתא היא דהא קרא מוכח דבתר הכי עבדיה, תניא היה ר' נתן אומר מגרב לשילה שלשת מילין, והיה פסלו של מיכה בגרב והמשכן בשילה, והיה עשן של מערכה ועשן פסלו של מיכה מתערבין זה בזה באויר, בקשו מלאכי השרת לדחפו למיכה על כך, אמר להן כו':

17. ספר באר שבע על סנהדרין דף קג/ב

גדולה לגימה שהרחיקה שתי משפחות מישראל כו'. מכאן קשה לי על הסמ"ג (ל"ת קי"ג) במצוה לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'. שכתב דהאי קרא (דברים כג, ה) על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים קאי על עמון בלבד, כי מתוך המקרא משמע כי מואבים קדמו כמו בני עשו, שנאמר (דברים ב, כח) אכל בכסף תשברני וגו' כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער כו'. וכן משמע מדברי רש"י בחומש (דברים ב, כט) שפירש כאשר עשו לי בני עשו, לא לענין לעבור את ארצם אלא לענין מכר אוכל ומים כו'. שהרי כאן מפורש באר היטב גדולה לגימה שהרחיקה שתי משפחות וכו', שמע מינה בהדיא דהאי קרא על דבר אשר לא קדמו וגו' קאי גם על מואב. וכן ביבמות פרק הערל (עז, א) משמע בהדיא שבקשו לפסול את דוד שבא מרות המואבית על דבר אשר לא קדמו וגו':

ורא"ם (דברים שם) רצה ליישב זה וכתב ושמה יש לחלק בין קדמו להשבירו, שהמואבים שלא קדמו אתכם בלחם ובמים מ"מ השבירו להם אכל בכסף ונתנו להם מים בכסף, אבל לא קדמו דקדמו בלא כסף משמע. וישוב זה כבר הזכירנו החכם ראב"ע ז"ל בחומש (שם). ולא נהירא לי, דאם כן גם בני עשו היה ראוי להיות אסור לבא בקהל ה' על דבר אשר לא קדמו בלא כסף. וגם מה שרצה מהרא"י ז"ל (עי' בחזקוני) ליישב דברי רש"י דלא קאמר לענין מכר אכל ומים אלא גבי בני עשו בלבד, אבל מואבים דכתיב בקרא רמז דכשם שמיאנו אדום להעבירם בארצו אף המואבים כן, כדפירש רש"י ז"ל בשופטים (יא, יז) בפסוק וגם אל מלך מואב שלח וגו'. לא נהירא לי כלל, שהרי דברי השליחות אל סיחון הם, ואיך יתכן לומר אבל מואבים דכתיב בקרא רמז וכו': והנכון בעיני כדפירשו החכם הראב"ע ורבינו בחיי ז"ל (דברים שם), כאשר עשו לי בני עשו והמואבים, רוצה לומר שהניחום לעבור וקאי על בדרך, והכי קאמר כאשר עשו לי בני עשו שנתנו לי דרך לעבור שסבבנו הר שער בדרך, כענין שכתוב (פסוק ד') אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו וגו', כי בני עשו רצו בדבר הזה

שיעברו דרך ארצם. גם המלך שלהם מלך אדום היה רוצה בכך, אבל לא הניחם לעבור דרך מדינתו שהוא היה דרך הקרוב לארץ ישראל, וזהו לשון המלך שאמר לא תעבור בי כלומר בדרך מדינת, אבל ארצם לא היתה מניעה לא מצד המלך ולא מצד העם:

18. שערים מצויינים בהלכה

גדולה לגימה שהרחיקה שתי משפחות בישראל כו'. | פרש"י עמון ומואב, שלפי שלא קדמו ישראל בלחם ובמים נכתב שלא יבאו בקהל. | כתב הרמב"ן (תצא כג-ה) דעמון הרשיע בזה יותר מכולם, כי בני עשיו והמואבים הוציאו לחם ומים חוץ לגבולם, ועמון לא אבה לעשות כן, וזה טעם "אשר לא קדמו אתכם" שלא יצאו לקראתם בלחם ובמים כאשר עשו האחרים כו'. וכ"כ הסמ"ג (ל"ת קיד) שהמואבים נתנו אוכל לישראל. ובמהרש"א הקשה דמכאן נראה לדחות פירוש הרמב"ן. וכן בבאר שבע הקשה מכאן על הסמ"ג, דמכאן מבואר דהאי קרא "אשר לא קדמו אתכם" קאי גם על מואב. וכן הקשה בפרשת דרכים (דרוש העשירי). | וברא"ם (שם) מחלק, דהמואבים לא קדמו בלחם ובמים, מ"מ השבירו להם אוכל בכסף, אבל לא קדמו, דקדמו בלא כסף משמע, וכבר כתב כן האבן עזרא. ועי' בערוך לנר במס' יבמות (עו: ד"ה אשה) דהרשב"א שם ס"ל כשיטת הרמב"ן, ועי"ש שמיישב שיטת הרמב"ן, דשכר גופא הוא טעם לגימה, שהרי לא שכרו רק ממורא דילחכו הקהל את כל סביבותינו.

19. ערוך לנר על סנהדרין דף קג/ב

אר"י משום ריב"ק גדולה לגימה שהרחיקה שתי משפחות מישראל שנאמר על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים: מה שלא הזכיר סוף הפסוק ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור לקללך ועוד שבספרי דריש ממה דאמרינן לקמן שהשיאו להם עצה לחטוא עם בנות מואב. אכן כל זה יש ליישב אם נדקדק בפסוק על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים ואשר שכר עליך וכו' דשני טעמים ל"ל גם כבר הקשה האלשיך הא גם אדום לא קדם בלחם ובמים ועל מה הוא מותר לבוא בקהל. אבל י"ל דשני הטעמים צריכים זה לזה דלכאורה קשה מה הוא החטא של עמון ומואב שלא קדמו הא בני ישראל לא היו נצרכים כלל ללחמם ומימם הא הכתוב מעיד המאכילך מן במדבר המוציא לך מים לא חסרת דבר וא"כ אולי עו"מ חשבו שלא יהיה להם צורך לזה אכן התייגח אם ידעו מזה אבל אם לא ידעו שלא יחסר להם דבר ודאי יש להאשימם ולפ"ז אחר שידעו שישראל חוסים תחת כנפי השכינה איך חשבו שקללת אדם יזיק להם אחרי שה' חפץ בהם וכן אפכא עבור אשר שכרו את בלעם בן בעור לבד אין להאשימם שדלמא רצו לקללם בחשבם שה' שונא אותם אבל א"כ לא ידעו מירידת המן וכו' והיה להם לקדם בלחם ובמים וגם מה שאמר ר' יוחנן גדולה לגימה שאחרי ששכרו את בלעם בן בעור היה להם לקדם אמנם עיקר אשמת מואב היה שכל כוונתם היה להחטיא את ישראל שאעפ"י שלא קדמו להם עם הצטרפות לחיי נפשם קראו אותם לזבחי אליהם וגרמו שנצמדו ישראל לבעל פעור שאחרי שהראו שאינם גומלי חסדים וגם

שיראו מפניהם ולפ"ז לא היה להם לאהוב חברת ישראל למה קראו לישראל לזבחי ע"ז שלהם והתקרבו אליהם אלא ודאי שעשו כן מרוע לבכם שעשו נגד טבעם רק למען החטיא את ישראל ולכן היה עונש של עמון ומואב להרחיקם מקהל ישראל דהוי מדה כנגד מדה הם הרחיקו עצמם מישראל ולא קרבו להם אלא למען החטיאם לכן ירחקו מישראל משא"כ במצרים ובאדום כמו שביארתי בספרי מנחת עני (דף קכ"ד):

20. משנה למלך הלכות טומאת אוכלין פרק טז

[י] כל ישראל מזהרים להיות טהורים בכל רגל כו'. ... וא"כ אין לנו להוכיח מכאן שהקלו ברגל בטומאה יותר משאר ימות השנה אך מאותה משנה שהביא הרב דקתני וחכמים אומרים לא יגמור מוכיח מינה **דע"כ טעמא הוא לפי שהותרה טומאת ע"ה ברגל ומש"ה אמרו חכמים דלא יגמור אחר הרגל שאם היה הטעם לפי שהכל מטהרים עצמן ברגל אין חילוק בין רגל לאחר הרגל** וכן נראה שהיא כוונת הרב ממה שהאריך להביא דברי רש"י שבפירוש המשנה אלא שאני תמיה לפי זה שנמצאו דברי רבינו סותרים זה לזה שהרי בפ"א מהלכות משכב ומושב דין ט' כתב טומאת עמי הארץ ברגל כטהרה היא חשובה כו' מפני שהכל מטהרין עצמן ועולין לרגל כו' ואח"כ כתב הפותח חביתו ברגל כו' הרי שאר החבית ושאר העיסה בחזקת טומאה שהרי נגעו בו עמי הארץ כו' הרי דס"ל שאף שהטעם הוא לפי שהכל מטהרין עצמן ברגל אפ"ה לאחר הרגל לא יגמור והנראה אצלי בדעת רבינו הוא שעיקר הטעם הוא לפי שחכמים לא רצו לגזור טומאה על ע"ה ברגל משום שהכל מתקבצין בירושלים ואם היינו גוזרים עליהם טומאה הוה אתו לאינצויי והיה כל אחד ואחד עושה במה לעצמו ומצאו טעם להיתר זה לפי שהכל מטהרין עצמן ברגל אבל לאחר הרגל שבטל עיקר הטעם חזר הדבר לעיקרו ולפי זה אין מקום כלל לקושיית הרב ...

21. מהרי"ץ חיות (נידה)

במורה הנבוכים (פמ"ג ח"ג), אבל ימים טובים המה כולם לשמחה ולקיבוץ שיש בהם הנאה שבני אדם צריכים עליהם, ויש מהם תועלת בענין האהבה שצריכה שתהיה בין בני אדם בקיבוצם..., אבל תועלת ימים טובים ידוע למה שיגיע לאדם תועלת מן הקיבוץ ההוא והתחדש התורה בהפעולות ההוא, והתאהב בני אדם וחברתם קצתם לקצתם, ע"ש. וכבר אמרו חז"ל 'גדולה לגימיה שמקרב את הרחוקים ומשרה שכירתו על נביאי הבעל', וודאי להיפוך - גדול הפירוד במה שאדם מונע עצמו מלאכול אצל ישראל חבריו, ובפרט רעה שאינו נאמן אצלו על המעשרות ועל הטהרות ולא לחנם אמר רבי עקיבא כשהיה עם הארץ 'מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור'. והיה עיקר הסיבה לעליית רגל משום לחבר את לבות ישראל זה לזה, אבל עדיין לא תושג המטרה אם לא יהיו נאמנים זה לזה לטהרות, וראו חז"ל עצות מרחוק להשבית המונע שלא יבוא השטן לרקד ביניהם בימים הקודשים הללו לגרום שנאה ופירוד הלבבות ועשו כל ישראל חברים בשעת הרגל, ואף עמי הארץ נאמנים אז על יינם ואל שמנם, ומפני זה הרשות לחבר ועם הארץ לאכול יחד לחם ולהיות יחד מסעודת מרעים, ועל זה תגדל האהבה ויתחברו הלבבות זה לזה

א. דף על הדף מסכת סנהדרין דף קג עמוד א

בגמ': מלמד שעשה לו הקדוש ברוך הוא כמין מחתרת ברקיע כדי לקבלו בתשובה וכו'. וביאר בספר יערות דבש כוונת הגמ', דודאי כשאחד חוזר בתשובה אין שום מעכב לתשובתו דהלא אמרו חז"ל דתשובה נברא קודם בריאת העולם, אלא הא דצריך לעשות מחתרת ברקיע, הוא לקבל תפילת בעלי תשובה, דאינו ניחא למלאכים התפילות של בעלי תשובה ואין מניחים התפילות לבא לפני השי"ת. והטעם הוא דבעלי תשובה שמקבלים שלא יחטאו עוד מהיום והלאה, ומתחרטים במה שפגמו, ולתקן מה שפגמו מרבים בתפילות ובתחנונים ומסגף א"ע עד שמגיעים לעצבות ר"ל, והמלאכים רגילים לומר שירות ותשבחות לפני הקדוש ברוך הוא ואינם ניחא להו בעצבות, וידוע דהקליפה לילית הוא מלשון יללה וממנה נמשכין בעלי מרה שחורה, ולכך צריכים מאד ליזהר מעצבות ומרה שחורה, דע"ז יכול להתגבר עליו קליפה הנקרא לילית, ולכך אין המלאכים מניחים תפילת בעל תשובה שיגיע לפני כסא הכבוד, ובשביל לקבל את תפילת בעלי תשובה הקדוש ברוך הוא עושה חתירה ברקיע ומקבל את תפילתם. עכ"ד.

הנתינה – דביקות במידתו של הקב"ה

הסיבה לדחייתם של עמון ומואב

"לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה', גם דור עשירי לא יבוא להם בקהל ה' עד עולם. על דבר אשר לא קידמו אתכם בלחם ובמים... ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור... לקללך" (דברי כג, דה).

המתבונן במצווה זו של התורה, רואה שהנקודה העיקרית בעטייה הורחקו עמון ומואב כל כך, היא בשל העדר מידת החסד: "על דבר אשר לא קידמו אתכם בלחם ובמים"; זוהי הסיבה העיקרית. והגם שהפסוק מזכיר אף את שכירתו של בלעם לקלל את ישראל, ח"ו – אבל ראשית, הדבר לא הגיע לכלל ביצוע. ושנית, עניין זה שייך רק למואב, ואינו יכול להוות הסבר להרחקתו של עמון. ואכן, אם נדייק בלשון הפסוק נראה, שבעניין הלחם והמים נאמר: "אשר לא קידמו" – לשון רבים; ובעניין בלעם נאמר: "אשר שכר עליך", והכוונה למואב בלבד.

אם כן הסיבה העיקרית לפגם הרוחני החמור שנושאים בני עמון ומואב – פגם שאינו מאפשר את בואם בקהל ה' עד עולם – היא העדר חסד. ומעידה לנו התורה, שפגם נפשי זה אינו יכול להימחות. גם אם אותו גר עמוני או מואבי יקיים את כל תרי"ג המצוות במשך שנים רבות, בכל זאת, לא ימחה הפגם שירש מאבותיו, והוא וצאצאיו יוכלו להינשא רק לגרים בדור ראשון, וכיוצא בזה (קיד' עב:). ומדוע? – מפני שאי אפשר להכניס לקהל ה' נפש פגומה כל כך.

ביאתו-בקהל של גר עמלקי

ומנגד, בסוף הפרשה, מצווה התורה לדורות: "תמחה את זכר עמלק מתחת השמים, לא תשכח" (דברי כה, יט); והתורה מפרטת שם, את הדברים החמורים שעשה עמלק ואשר בסיבתם נגזרה עליו קליה. ובכל זאת, לעניין חיתון עם גר עמלקי, הרי שעל-אף שיטת רבי

אליעזר ב"מכילתא" (סו"פ בשלח) שכלל אין מקבלים גר מעמלק, ידוע פסק הרמב"ם שאכן מקבלים גר עמלקי (הלי' מלכים פ"ו א, ד – וכס"מ שם – ו. ואמרו שמקורו מהגמרא ב"גיטין" [נז]: בעניין צאצאי המן שלמדו תורה בבני ברק). ומכיוון שלא נאמר דין מיוחד בתורה בקשר לעמלק, יהיה דינו, ככל הנראה, כאדומי – שהרי הוא נכדו של אדום (ברא' לו, יב) – וממילא, דור שלישי יבוא לו בקהלה' (דבר' כג, ח"ט).

אם כן, העם העמלקי שחטאו חמור כל-כך; אותו עמלק שרק במחייתו יהיו שמו וכסאו של הקדוש-ברוך-הוא שלמים (תנח' תצא יא) – עם ארור זה, עדיף מעמון ומואב לעניין החיתון עם ישראל. וצריכים להסביר ולומר, שהמעשים החמורים שביצע ואשר בשלהם אין לו זכות קיום מתחת השמים – ניתנים בכל זאת לתיקון. אמנם לא מיד עם הגיור, אבל נכדו של גר עמלקי, יהיה כבר נקי לחלוטין מאותו פגם נפשי ויוכל לבוא-בקהל.

מדוע מותר מצרי לבוא-בקהל?

וכן הוא בקשר למצרים: "לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו" (דבר' שם). המצרים עשו חסד עם יעקב ובניו היורדים מצרימה, וקיבלו אותם בסבר פנים יפות. אמנם, הם עשו זאת לכבודם האישי – כדי שלא יאמרו שיוסף, המשינה-למלכם, הוא עבד – והם אמנם שיעבדו בהם אחר כך, והשליכו את בניהם ליאור, והחטיאו אותם – אבל אלו הם פגמים נפשיים הניתנים לתיקון. ומכיוון שלא נמצא בהם העדר-חסד מוחלט, הרי שעל-אף כל הרעות האיומות שעשו לנו, "דור שלישי יבוא להם בקהל ה'" (שם), והם עדיפים על-פני עמון ומואב – שבפועל, לא עשו לנו ולא כלום...

תביעה מיוחדת בשל כפיות-טובה

מובן שהדבר זוקק הסבר, וניתן לענות בשני מישורים: ההסבר הפשוט הוא, שהתביעה על עמון ומואב בשל אי-עשיית חסד עם בני ישראל, הנה חזקה ביותר על רקע הצלתו של לוט אביהם ביד אברהם, שסיכן את חייו ונפש בני ביתו בהצלה זו. המתחייב היה, שבני לוט יכירו-טובה לבניו של אברהם, ויעשו עמם לפחות חסד מזערי זה

של הגשת לחם ומים לעוברי-אורח. ואילו הם, הלכו דווקא בדרכה של סבתם הסדומית, אשת לוט, ובכך גרמו לנפשם מום חסר-תקנה.

עמוד-השדרה של העולם

אך ישנו הסבר מעמיק ומהותי יותר:

עד כמה שהדבר נתפס בהבנתנו, הרי שהסיבה העיקרית לבריאת העולם, היא רצונו יתברך להטיב לזולתו. לשם כך, יצר הקדוש-ברוך-הוא עולם והמוני ברואים, כדי שיהיה לו עם מי להטיב. ולמרות שעל מנת לתת שכר, יש צורך במערכת של בחירה חופשית; וכשיש בחירה חופשית, הרי שיש גם צורך בהענשת הבוחרים ברע – אבל המטרה העיקרית היתה והנה, להעניק מְחִסְדּוֹ הגדול לזולתו. נמצא איפוא, שככל שאדם דבק במידת החסד והנתינה, הריהו מתדמה בכך לבוראו ודבק בו בדרך הנעלה ביותר. וככל שהוא רחוק מְחִסְדּוֹ – הריהו מרוחק מכל ניצוץ של אלקות. עמון ומואב, שרחקו מכל לחלוּחִית של חסד, ריחקו עצמם תכלית הריחוק מאת ה' – וממילא, לא יוכלו לבוא בקהל-ה'.

אמנם, גם המצרים והעמלקים ביצעו פשעים חמורים, שעונשם הקשה מעיד על חומרתם – אבל חטאים אלה כמוהם כאדם שאיברי-גופו נפגעו פגיעה אנושה, בעוד לבו ומוחו נותרו שלמים. אדם כזה, יזדקק אמנם לתקופת הבראה ארוכה, אך בסופה – ינצלו חייו. אבל עמון ומואב פגעו בחסד; בלב-לבה של ההווה האלקית. ומכיוון ש"עולם חסד יבנה" (תה"ל פט, ג), והחסד הוא עיקר קיום העולם, הרי שהם ניתקו עצמם מנשמת-אפה של ההווה, ופגעו בעצמם פגיעה שאין לה תקנה עולמית.

הפועל היוצא מן הדברים הוא, שמאחר והחסד הוא הנקודה המרכזית דרכה מתגלה אלינו הבורא, הרי שהרוצה לקיים מאמרם ז"ל: "הווי דומה לו" (שבת קלג:) – יוכל לעשות זאת בצורה המושלמת ביותר, דווקא במידת החסד והנתינה. ובכך מושלם החוט המשולש הקיים באדם: במוח – דבק האדם בה' באמצעות לימוד התורה; ברגש – אנו דבקים בו בעבודת התפילה; ובמעשה – אנו הולכים בדרכיו באמצעות החסד (עיין ברכ"י ח: כל העוסק וכו').

כוח הנתינה וכוח הנטילה

האמת היא, שבכל אדם קיים כוח זה של נתינה לזולת, אך במקביל קיים בו גם כוח של נטילה. כוח הנטילה פועל באדם מרגע בריאתו ממש: הוא נוטל חמצן, אוכל, לבוש, ודברים הכרחיים נוספים שבלעדיהם לא יתכנו חיים עלי-אדמות. אך בה במידה שהאדם מחנך את עצמו ומחזק בנפשו את מידת הנתינה – הריהו הולך ומתדמה בכך לבוראו, שאינו אלא נותן בלבד. וככל שהאדם נוטל מן העולם יותר ויותר – הריהו מתרחק בכך מן הבורא, שמידה זו אינה שייכת בו כלל. ולכן, הגם שאדם חייב ליטול מן העולם כדי חיו, בכל זאת צריך הוא לשאוף לצמצום נטילה זו במידת האפשר, ובמקביל, להגדיל את הנתינה שבו למידה המירבית. על אדם כזה קורא הרמב"ם את הפסוק: **"בכל דרכיך דעהו"** (משלי ג, ו). מפני שבאדם שכל שאיפתו היא לתת – הופכת גם הנטילה לנתינה! שהרי כל מה שהוא נוטל מן העולם, הוא על מנת שיהיה בו כוח לחזור ולתת; ובלשון הרמב"ם: **"ואפילו בשעה שהוא ישן, אם ישן לדעת כדי שתנוח דעתו עליו וינוח גופו כדי שלא יחלה – ו[הרי] לא יוכל לעבוד את ה', והוא חולה – נמצאת שינה שלו עבודה למקום ברוך-הוא"** (הלי' דעות ג, ג). האכילה והשינה ושאר צורכי-הגוף, הופכים לפעולות שכל-כולן נתינה לעולם.